

Szerkesztői bevezető

Az Oral History Archívum gyűjteményéből készült válogatásunkkal a résztvevők elbeszéléseiből, emlékeiből kirajzolódó 56-ot próbáljuk megragadni és továbbadni. Tehát nem történészek (vagy ha azok is, nem *mint* történészek) elemzik a forradalmat a legkülönbözőbb – megbízható és kevésbé megbízható – források alapján, hanem a szereplők, a tanúk mondják el saját személyes élményeiket, történeteiket 56-ról. Természetesen nem akarjuk – nem is lenne értelme – az interjúválogatást és a klasszikus történetírói munkákat szembeállítani egymással, hiszen a posztmodern óta közhely, hogy *minden* felidézés torzít és konstruál, így a különböző megközelítések inkább kiegészítik egymást, és nem játszhatók ki egymás ellen. Arra azonban érdemes felhívni a figyelmet, hogy az OHA gyűjteményét nem a kádári „igazságszolgáltatás” termelte ki az 56-ot követő represszió során. Ezért az interjúk gyökeresen más perspektívából mutatják be a forradalmat, mint a például manapság gyakran kutatót, szintén nagy számban rendelkezésre álló periratok. Az első interjúkat az archívum alapítói, Hegedűs B. András és Kozák Gyula készítették 1981-ben. Éppen azért, hogy a hatalom által elhallgatásra ítélt múltról rögzítsék az átlétek emlékeit. Az archívum huszonöt év alatt mintegy ezer interjúból és háromszáz memoárból álló gyűjteménnyé nőtt, a XX. század magyarországi magántörténelmének páratlan forrásaegyüttesévé. Ezért a gyűjtemény – és így kötetünk is – egyedülként nyújt lehetőséget arra, hogy a forradalom megéleltörténetét átfogóan vizsgáljuk.

A feladat lehetetlensége ellenére az interjúrészletek kiválasztásánál mégiscsak törekedtünk bizonyosfajta teljességre. Igyekeztünk mindazokat a csoportokat megjeleníteni, amelyeket a történettudományi kutatás a forradalom fontos tényezőjeként tart számon. Így kerültek a munkástanácsok, a forradalmi bizottságok, a kommunista reformértelmiség, az utcai harcosok, az egyetemisták és az újjáalakuló pártok a válogatás középpontjába. A korábbi Budapest-centrikusság oldására a válogatásba sok vidéki esemény, illetve azokat felidéző interjúrészlet került. A forradalom sokat szerepeltetett és gyakran nyilatkozó szereplői mellett sok új, eddig ritkán vagy soha meg nem szólaló résztvevő is helyet kapott a kötetben. A jól ismert nagy volumenű narratívák helyett a mikrotörténetekre helyeztük a hangsúlyt, melyekből – bár ehhez az olvasó aktív munkája is szükséges – véleményünk szerint az eddigieknél ellentmondásosabb, de egyben hitelesebb 56-kép rajzolódik ki.

Minden történetet alapvetően meghatároz az, hogy hova helyezzük a kezdetét és a végét. Nyilvánvalóan nem mindegy, hogy a forradalom történetét 1945-től, 1948-tól vagy esetleg 1953-tól kezdjük el. Kötetünk 1956 tavaszával indul. Egyrészt, mert könyvünket ki akartuk emelni a különböző időszámítások mögött rejlő ideológiai csatározások világából, másrészt figyelmünket csak a forradalomra és közvetlen előzményeire kívántuk irányítani, harmadrészt, mert a kifejezetten a forradalomra fókuszáló interjúkban az emlékezés módja szignifikánsan megváltozik 1956 tavaszával-nyarával. Az addigi átfogó, sok esetben „történelemkönyv-ízű” emlékek helyét a személyes mikrotörténetek sokasága veszi át, azaz a résztvevők is jeleznek itt valamiféle határvonalat.

Tudatos elhatározás eredménye az is, hogy a megtorlás, valamint Nagy Imre és mártírtársainak újratemetése kimarad a kötetből. Nem volt könnyű a döntés, hiszen a forradalom története nem ér véget november 4-én, a szovjetek bevonulásával. A felkelők még napokig harcban álltak velük. A szovjetek által hatalomra segített Kádár Jánosnak hónapokra volt szüksége, hogy hatalmát biztosnak érezze. Ezen túlmenően 56-hoz, ahhoz, hogy 56 mit jelent a mai magyar társadalom számára, szorososan hozzátartozik a megtorlás, a rendszerváltozás, a rehabilitáció, illetve a forradalom 1989 utáni recepciója is. Mégis úgy éreztük, hogy a Kádár-rendszer minőségileg új szakasza kezdődött 1957. május elsejével. Ezért összeállításunk itt ér véget, amikor már sokan reményvesztetten elhagyták az

országot, az utóvédharc kifulladás, megfélemlítéssel, letartóztatásokkal meggyengítették a munkástanácsok erejét is. A következő időszakról majd egy másik könyv szól.

Felmerülhet a kérdés, fontos-e, szükséges-e a hagyományos lineáris történetmeséléshez ragaszkodni, ha történeti eseményeket kívánunk feldolgozni. Nyilvánvalóan nem szükséges. Az, hogy a problémaközpontú, analitikus történetírás jobban segíti a kutatás tárgyának megismerését, mint a mechanikusan kronologikus, szintén nem kétséges. Mi mégis a kronológiát választottuk vezérfonalul, két okból. Az egyik a problémaközpontú feldolgozás előfeltételeinek hiánya, a másik a kötet vállalt célja. Egyelőre nem született meg az alapos, általánosan elfogadott 56-os „problémakatalógus”, amelyre válogatásunkat felépíthettük volna, és nem hisszük, hogy ennek megalkotása egy interjúkötet feladata lenne. Kötetünk célja, hogy az átélt 56-ot mutassa be, ezért a hagyományos linearitással mi nem a problémaközpontúságot, hanem a multilinearitást helyeztük szembe. A kötet olvasója megbizonyosodhat arról, hogy nem egy forradalom zajlott, hanem sok különböző, egy időben, néha harmonizálva, néha felelve egymással.

Az életútinterjúk esetében az egyik legvitatottabb kérdés a prezentáció mikéntje. Két, sokszor nehezen összeegyeztethető követelménynek kell megfelelni. Egyrészt a lehető legtöbb információt kell megtartani, másrészt úgy kell megjeleníteni az interjút, hogy viszonylag könnyen kezelhető, feldolgozható legyen. Azt, hogy a két követelmény közül melyik a fontosabb, alapvetően a könyv választott műfaja határozza meg. Mivel kötetünk a szociográfia műfajába sorolható, és ilyenként a szakma művelői mellett a nagyközönségnek is szól, az általunk kiválasztott és megjelentetett interjúrészletek szerkesztett szövegek. A beszélőre jellemző szóhasználatot, stílusjegyeket nem változtattuk meg. Kihúztuk azonban az ismétléseket, kijavítottuk az egyértelmű tárgyi tévedéseket, és megszüntettük a nyelvi sutaságokat. Ezért az interjúrészletek – bár tükrözik az interjúalany habitusát és nyelvi stílusát – mélyebb nyelvi-pszichológiai elemzésekre csak korlátozottan alkalmasak. Kötetünk, mint minden szerkesztett mű, magán viseli a szerkesztők keze nyomát, preferenciáit és értékítételezéseit. Ezért fordulhat elő az is, hogy egy-egy korábban már más szövegekörnyezetben megjelent, mások által szerkesztett interjúrészlet most némileg eltérő formában kerül az olvasó elé.

Az összeállítás végén megadjuk minden emlékező rövid életrajzát, amely tartalmazza az interjúalany 56 előtti társadalmi státusát, a forradalomban vállalt szerepét, valamint az őt ért esetleges megtorlást vagy diszkriminációt.

Ki beszél? Miről beszél? Mikor beszél? Ezeket a kérdéseket a társadalomtudományok posztmodern fordulata óta minden narratívákkal operáló műnek kötelező feltennie. Kötetünk esetében ez azért fontos, mert többen is beszélnek, és ráadásul egyszerre. A beszélők közé sorolhatók a szerkesztők, akiknek szándékairól és irányultságáról már volt szó. Sokkal rejtettebben, de mégis hallatják hangjukat azok, akik az interjúkat készítették. Nemcsak előzetes koncepcióikkal, tárgyi tudásukkal vagy annak hiányával, kérdéseikkel, metakommunikatív jeleikkel befolyásolták az interjúalany által megalkotott történetet – és így végső soron a kötetünkben olvasható részleteket –, hanem pusztán jelenlétükkel, azzal a légkörrel is, amit az interjú során kialakítottak. De nemcsak az interjúkészítők sokfélék, hanem az interjúalanyok is. Nem mindegy, hogy valaki milyen politikai múlttal és irányultsággal, hatalmi helyzetből vagy éppen a hatalom által üldözötten, esetleg 56 nyarán öntudatra ébredő fiatalelként vett részt a forradalomban, az sem lényegtelen, milyen társadalmi rétegből származik, illetve hogy a felkelők oldalán harcolt-e, vagy éppen ellenük. Ezek az egyéni különbségek (és most csak a legnyilvánvalóbbakat említettük) mind-mind más 56-történetet eredményeznek. Mivel esetünkben nem egy beszélő van, hanem beszélők sokasága, meglepetésre éppen az ad okot, hogy ez a sok hang meglehetősen sokszor áll össze kórossá és alkot valamiféle harmóniát. Hiszen amiket hallunk, azok erősen különböző értékrendű személyek sokszor teljesen ellentétes perspektívából elmondott egyéni történetei. A

különbözöséget még csak növeli, hogy az interjúk egy része a rendszerváltozás előtt készült, féllegális körülmények között, amikor az 56-ra való emlékezés nem tartozott a veszélytelen dolgok közé, illetve az, hogy a rendszerváltozás után a napi politikai helyzet, 1956 és az ötvenhatosok konjunktúrája, dekonjunktúrája is befolyásolta az interjúalanyok reakcióit, történeteit. A perspektívák különbözőségét erősíti az is, hogy az interjúalanyok az interjúkészítés időpontjában életpályájuk különböző szakaszát élték, és így természetesen más jelentőséget tulajdonítottak a forradalomban vállalt szerepüknek.

Az 56-os forradalomról már nagy számban készültek tudományos elemzések, de fogadtatásuk, a róluk szóló vita mélysége és minősége világosan mutatja, hogy 56 ma még elsősorban politikai, ideológiai, és csak másodsorban szaktudományos kérdés. Reményeink szerint válogatásunk az ötvenedik évfordulón lehetőséget ad arra, hogy a résztvevők emlékeinek segítségével, velük együtt mindenki végiggondolhassa a forradalmat. Így talán képessé válhatunk 56 indulatoktól mentesebb és őszintébb értékelésére.

Köszönjük az interjúalanyoknak, hogy hozzájárultak emlékeik közléséhez, és köszönet illeti az interjúkészítőket, valamint azokat a kollégáinkat és barátainkat, akik segítették a könyv létrejöttét.

Budapest, 2006.

A szerkesztők